

**NOVA
UNIVERZA**

DIGNITAS

Revija za človekove pravice

Slovenian journal of human rights

ISSN 1408-9653

Slovenija in Evropska unija na poti iz krize?

Matej Avbelj

Article information:

To cite this document:

Avbelj, M. (2018). Slovenija in Evropska unija na poti iz krize?, Dignitas, št. 51/52, str. 105-119.

Permanent link to this document:

<https://doi.org/10.31601/dgnt/50/52-12>

Created on: 07. 12. 2018

To copy this document: publishing@nova-uni.si

For Authors:

Please visit <http://revije.nova-uni.si/> or contact Editors-in-Chief on publishing@nova-uni.si for more information.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© Nova univerza, 2018

**NOVA
UNIVERZA**

FAKULTETA ZA SLOVENSKE
IN MEDNARODNE ŠTUDIJE

**NOVA
UNIVERZA**

EVROPSKA PRAVNA
FAKULTETA

**NOVA
UNIVERZA**

FAKULTETA ZA DRŽAVNE
IN EVROPSKE ŠTUDIJE

Slovenija in Evropska unija na poti iz krize?

Matej Avbelj

V letu, ko obeležujemo 20-letnico nastanka prve slovenske države, ki je v tem času postala članica vseh najpomembnejših mednarodnih integracij, vključno z Evropsko unijo, Slovenija ponovno stoji pred velikimi izzivi. Ti so prišli morda celo nekoliko nepričakovano. Zakaj, z vstopom v Evropsko unijo se je na Slovenskem ustvarilo prepričanje, da je bil s tem korakom izpolnjen naš ključni cilj in da bomo poslej v varnem objemu Evrope, stran od balkanskih norij, mirno krmarili svoj čoln, prizadevajoč si, da bomo v krogu najboljših in ne na repu najmanj razvitih držav članic. Toda stvari so se, sprva s finančno krizo, ki se je prelevila v ekonomsko, zasukale povsem drugače. Tako Slovenija kot Evropska unija sta se znašli v izjemno težki ekonomski in z njo povezani politični situaciji. Ta prispevek skuša odgovoriti na vprašanje, kako iz nje.

Odgovor pa nikakor ni preprost. Medtem ko je reševanje krize v Sloveniji v veliki meri odvisno tudi, nikakor pa ne samo, od rešitve problemov v Evropski uniji, pa obratno seveda ni tako. Slovenija že zaradi svoje velikosti ni tolikšen faktor, da bi lahko zamajala strukturo EU, ali pa znatno prispevala k razvojnemu preboju le-te. Uspeh odziva na krizo v EU je tako odvisen od samih institucij Unije, največjih držav članic, v marsičem pa tudi od globalnih akterjev, tj. drugih držav in še posebej finančnih trgov. To pomeni, da sta Slovenija in Evropska unija povezani v medsebojnem boju proti krizi in da je ta v skupni funkciji obeh, a bo za preboj, torej za uspeh celote, hkrati potreben tudi njun individualen, lastni prispevek. V čem bi ta lahko bil, pa je odvisno predvsem od vzrokov, ki so povzročili obstoječe stanje.

1. Vzroki za krizo slovenske države

Temeljni vzroki za obstoječo krizo slovenske države so naslednji: odsotnost liberalne misli; odsotnost elite z integriteto in podhranjenost institucij. Vsi imajo izvor v specifičnem zgodovinskem razvoju slovenskega naroda in so med seboj povezani. Odsotnost liberalne misli je povezana z dejstvom, da je družbeno življenje na Slovenskem vse od leta 1848, ko je bil uradno odpravljen fevdalni sistem, pa do danes vseskozi ujeta v korporativistični model, ki je z desetletji le spreminjal barvo iz črne v rdečo. Na Slovenskem se tako nikdar zares ni uveljavila liberalna misel, v skladu s katero je na prvem mestu posameznik, njegovo osebno dostojanstvo in zato iz njega izvirajoča osebna svoboda. Takšna ali drugačna kolektivna entiteta je imela vselej prednost pred posameznikom in je lahko kadarkoli v imenu nekih kolektivnih interesov, ki jih ne gre enačiti s konceptom skupnega dobra, posegla v pravice posameznika: sprva v njegovo premoženje, nato v osebno svobodo, slednjič pa tudi v življenje samo.

Na tej podlagi se je v Sloveniji oblikoval specifičen spekter vrednot, ki privilegira javno na račun zasebnega; enakost na račun razlik in z njimi povezanega napredka; uravnilovko na račun ambicioznosti; takozvano domače na račun tujega (ne glede na ceno); ter provincializem na račun svetovljanstva. Tovrstni »mindset« je povsem nezdržljiv s svobodno gospodarsko pobudo, na kateri temelji sodobni kapitalistični sistem, pri čemer pa so pričakovanja učinkov domačijskega ekonomskega sistema pri ljudeh enaka kot v tistih sistemih, kjer je svobodna gospodarska pobuda dejansko ponotranjena in so zanjo izpolnjene vse druge predpostavke. Priča smo torej paradoksu, kjer bi posamezniki radi uživali vse in še več sadov liberalnega kapitalizma, ki pa naj jih ustvari kolektivna entiteta: država. Ta mora priskrbeti službe, nuditi socialno podporo kar najširšemu sloju prebivalstva, in ob tem zagotoviti še vse ostale storitve, značilne za državo blagostanja. Rezultat je, razumljivo, celokupni ekonomski minus, ki ga mora ponovno pokriti država, tako da v ta namen bodisi zviša davke, kar je nepriljubljen ukrep, bodisi se zadolži, kar je bolj priljubljeno, saj posledice zadolževanja vselej nosijo prihodnje generacije, nikdar pa trenutna politična garnitura.

Toda odsotnost liberalne misli nima le ekonomskih posledic. Kaže se tudi na pravnem področju. Kako tudi ne, saj je sama ideja

vladavine prava v svojem izvoru liberalna.¹ Njeno bistvo je v varstvu pravic posameznika pred arbitrarnimi posegi in omejevanjem s strani vladajočih. Ko pa vrednostni fokus ni na posamezniku, temveč na kolektivu, vladavina prava igra povsem drugačno vlogo, saj se njen namen in izvedba sproti prilagajata interesom najvplivnejših kolektivov. Z vidika posameznika to učinkuje kot neenakost pred zakonom, ali kot dejanska nezmožnost uveljavitve formalno priznanih enakih pravic. Z vidika fakcijskih interesnih skupin, torej prej omenjenih kolektivov, pa je tak sistem dobrodošel, saj pod krinko formalne enakosti dejansko ščiti njihove parcialne interese.

Na podoben patološki način se odsotnost liberalne misli odslikava v političnem prostoru, kjer so politične stranke brez dejanske liberalno-demokratske tradicije večinoma le transmisija vplivnih interesnih skupin, ne pa zastopnik tistih vrednot, za katere se deklarirajo. Politični proces tako ni namenjen iskanju skupnega dobra, ampak maksimiziranju ali vsaj ohranjanju obstoječih političnih fevdov, ki imajo močan ekonomski temelj. To se prevede v odsotnost dejanskega političnega dialoga. Bodisi je ta zgolj navidezen, ali pa ga sploh ni, tako da se politična partnerstva ne formirajo glede na politične programe, ki so tako ali tako spet kulisa videza, največkrat obešenega na dobro znane ideološke floskule, in zato drugotnega pomena; niti ne nujno glede na rezultate volitev, temveč upoštevajoč zakulisne dogovore, temelječ na neformalni moči vplivnih mrež elit vseh vrst.

Te zadnje pa so prav tako produkt svojega in polpreteklega časa. V odsotnosti liberalne misli elite ne morejo zrasti organsko, to je na osnovi dejanske meritornosti, temelječe na priznanju realnih dosežkov s strani skupnosti, saj to ni ena od vrednot, na katerih korporativistični sistem temelji. Namesto tega je elitnost vezana na posvečenost članstva v določenem kolektivu. Z drugimi besedami, elitnost sledi našosti, ne pa meritornosti, in je odvisna od blagoslova vodilnih v relevantnih kolektivih, ki imajo moč posvečevanja. K temu prispeva še konvencionalno, s strani prav teh kvazi elit ustvarjeno prepričanje, da je glavna družbena vrednota enakost v smislu uravnilovke in povprečnosti. Vse ostalo nosi v sebi zametke škodljivega družbenega razlikovanja in krepitev za-

¹ Glej, Brian Tamanaha, *On the Rule of Law, History, Politics, Theory*, (CUP, 2004), str. 33, ki sicer poudarja, da liberalni sistemi ne morejo obstajati brez vladavine prava, lahko pa slednja obstaja tudi izven liberalnih sistemov.

sebnega. Če pa do tega zadnjega vendarle pride, kar se po človeški naravi stvari mora zgoditi, in se oblikujejo tudi meritorne, avtonomne, neposvečene in zato svobodne elite, pa jih je treba ovirati, zatirati ali celo eliminirati.

Temu smo bili v slovenski zgodovini večkratna priča, a verjetno nikoli v večji meri kot med in po drugi svetovni vojni.² To je tudi razumljivo, saj je bil čas med prvo in drugo svetovno vojno tisti, ko so se po zatonu nemštva na Slovenskem končno oblikovale prve resnično slovenske elite, ki so se uveljavile v gospodarstvu, politiki, kulturi v najširšem smislu, ter oblastnih institucijah. To je bil tudi čas oblikovanja slovenskega meščanstva, kot (višjega) srednjega sloja, ki je predpogoj delovanja vsake stabilne liberalne demokracije.³ V tem obdobju je šlo za razcvet organskega meščanstva in zdrave buržoazije, ki ga je še danes moč razbrati na obrazu slovenskega glavnega mesta. Tedaj je namreč (vsaj) v arhitekturnem smislu v Ljubljani zraslo praktično vse, kar danes to mesto napravlja vredno imena prestolnice. Ta proces urbanizacije je sovpadal s procesom deagrarizacije ter nastajanja delavskega razreda, ki pa, kot nikjer v svetu v tistem času, ni živel v vzdržnih socialno-ekonomskih razmerah. Te zadnje, v kombinaciji z jugoslovansko kraljevo diktaturo, kulturnim bojem ter vzponom fašizma in nacizma, so v Sloveniji ponudile možnost nasilnega vzpona na oblast majhni skupini komunistov, ki je med in po drugi svetovni vojni pod krinko avantgarde delavskega razreda poskrbela za zaton meščanskega razreda in z njim povezanih organsko zraslih elit z integriteto.

Namesto njih je čas naplaval na oblast in v vrhovne pore družbenega življenja ljudi najrazličnejših provenienc, neredke z zločinskim ozadjem, obarvanim z vojnim in povojnim dobičkarstvom, ki so si skupaj s svojimi tovariši razdelili vse premoženje, ki je prej pripadalo t. i. meščanski desnici, kot se je poslej imenovala, ter vse državne in paradržavne institucije. Elite so tako postale zanikanje same sebe, kar se še danes kaže na fasadah opustelih hiš v središčih slovenskih mest; v praznih institucijah omike ali pa, slednjič, v vsakodnevnem postopanju in ravnanju članov teh elit. Ta se odraža v odsotnosti kakovosti praktično vseh družbenih podsistemov,

² Glej na primer Peter Jambreč (ur.), *Crimes Committed by Totalitarian Regimes* (Slovenian Presidency of the Council of the European Union, Brussels, 2008), zlasti str. 39–61, 155–161.

³ Ronald M. Glassman, *The Middle Class and Democracy in Socio-Historical Perspective* (EJ Brill, 1995), str. 378.

zlasti pa v medijih in na področju izobraževanja, kot v, zares, celotnem javnem diskurzu. Ker tega napolnjujejo in ustvarjajo ljudje brez integritete, je takšna in tako deluje tudi slovenska družba v globalu.

Zanjo, še bolj pa za slovensko državo, pa je značilno še nekaj: nerazvite, podhranjene, nefunkcionalne, kadrovske in finančne šibke, včasih zgolj papirnate institucije, pogosto brez realne moči in zato brez ugleda. Tudi to ni presenetljivo, ampak predstavlja le sklenitev začaranega kroga, sestavljenega iz zgoraj opisanih sestavin oz. njihovega manjka. Brez organsko zraslih meritornih elit ni ustreznih človeških virov za delovanje institucij. Še tisto, kar se poraja, poreže sistem uravnilovke. Brez presežkov zasebnega kapitala, ki temelji na dobro uveljavljeni svobodni gospodarski pobudi, ni davkov, brez katerih ni finančnih virov za delovanje institucij. Brez institucij pa ni udejanjanja idej. Če idej ni mogoče udejanjiti, ni spodbude za njihovo proizvodnjo. Brez idej pa ni napredka. Ostane le mrtvi, prazni tek, v katerem se trenutno nahaja Slovenija, pa tudi Evropska unija.⁴

2. Kriza in Evropska unija

Evropska unija se trenutno nahaja v najhujši krizi zadnjih let. Za marsikoga bo ta ugotovitev kot déjà vu. Govorjenje o krizi in EU je v zadnjih letih postalo že stalnica in sinonim. Pa ne gre le za zadnja leta. Do tedaj nese le naš spomin. Evropska unija je odziv na krizo, torej njen produkt. In kriza je hkrati tudi njena gonilna sila. Proces evropske integracije se je začel kot odziv na drugo svetovno vojno, na eno največjih morij v zgodovini človeštva, ki je zanikal prav vse, na kar so dotlej prisegali civilizirani narodi. Druga svetovna vojna je prinesla in za seboj pustila popolno upostošenje. Evropa je bila ne le ekonomsko na psu, temveč dobesečno razčlovečena. Istočasno se je okoli njenih držav začel krepiti ideološki oklep, ki je grozil, da se bo iz idejne vojne med interesnimi sferami dveh velesil kmalu sprevrgel v nove krvave spopade, ki bi tokrat lahko pokončali človeštvo kot tako. V tem kontekstu se je pojavila potreba po celostni rešitvi evropskega vprašanja, ki bi odgovorila na tri izzive: 1. prekinitev tradicionalnih sovražnosti med Nemčijo in Francijo; 2. ponovni ekonomski zagon Evrope, ki bi prispeval

⁴ Matej Avbelj, Evropske unija v mrtvem – praznem teku, <http://www.ius-software.si/DnevneVsebine/Kolumna.aspx?id=58009>.

k večjemu blagostanju kot garantu miru in svetovne ekonomske prosperitete; 3. okrepitev Evrope v smislu izgradnje štita pred širitvijo vplivov sovjetskega komunizma.⁵

Proces evropske integracije je bil uspešno sprožen v 50-ih letih prejšnjega stoletja in je bil podprt z izdatno ameriško finančno injekcijo.⁶ Vendar pa ni nikdar tekel brez težav. Nasprotno. Že uvodoma se mu ni pridružila Velika Britanija, katere članstvo, ko je njena želja po njem vendarle dozorela, je bilo nato večkrat preprečeno s strani Francije.⁷ Ta država, čeprav je zagotovila idejne očete evropske integracije in sama tradicionalno velja za njen motor, je tudi sicer večkrat odigrala vlogo problematičnega dečka. Tako je njen parlament zavrnil že pripravljeni pogodbi o politični ter obrambni Uniji, s čimer se je Unija dolga leta zadržala zgolj v fazi ekonomske integracije.⁸ Tudi tej Francija ni šla vselej na roko. Finančno jo je okupirala s skupno kmetijsko politiko, razvoj skupnega trga, kot tiste prave ekonomske hrbtenice EU, pa je dolgo čas stagniral zaradi francoske politike praznega stola.⁹ Ko se je ta končno sprostila, je svoj lonček pristavila prej omenjena Velika Britanija, ki je skozi napeto dialektiko skupne kmetijske politike v odnosu s Francijo znotraj EU skrbela za *status quo* razvoja EU. Ta je bil prebit šele s sprejemom Enotnega evropskega akta, ki pa je odprl nova vprašanja.¹⁰

Zgraditev skupnega trga je pomenila novo fazo ekonomske integracije, ki pa je za seboj potegnila tudi politično integracijo. Ta se je odrazila skozi nastanek EU, ko je bila z Maastrichtsko pogodbo prvotno izključna ekonomska narava integracije dopolnjena s skupno zunanjo in varnostno politiko ter vprašanji pravosodja in policije. EU se je tako poglobila, pa tudi razširila, kar je sprožilo celo vrsto vprašanj, od katerih so se vsa dotikala takšnih ali drugačnih meja: teritorialnih in vsebinskih ter natančnejše razmejitve pristojnosti med državami članicami in EU. Na te zadnje so vse bolj začela opozarjati najvišja sodišča držav članic, ki jih ni skrb-

⁵ Tony Judt, *Postwar: A History of Europe Since 1945*, (Pimlico, 2007), str. 153 in naslednje.

⁶ Prav tam, str. 90–99.

⁷ Francoski predsednik Charles de Gaulle je vložil veto na britansko članstvo v tedanji Evropski skupnosti dvakrat, leta 1963 in 1967. Glej več v Richard Davis, *The 'Problem of de Gaulle': British Reactions to General de Gaulle's Veto of the EU Application to Join the Common Market*, *Journal of Contemporary History*, Vol 32(4), str. 453–464.

⁸ Glej več v uvodnih pojasnilih Vatovec et al, *Lizbonska pogodba z uvodnimi pojasnili* (GV Založba, Ljubljana 2010), str. 14.

⁹ Prav tam, str. 15.

¹⁰ Več, J.H.H. Weiler, *The Transformation of Europe*, *Yale Law Journal*, Vol. 100, 1991, str. 2453 in naslednje.

la le erozija državnih pristojnosti, ampak predvsem odgovornost zanje.¹¹ Eno ključnih vprašanj je tako postalo vprašanje demokratične legitimnosti, bolje znano pod krilatico demokratični primanjkljaj.¹² V odsotnosti vseevropskega demosa, v čigavem imenu institucije Unije pravzaprav izvršujejo prenesene pristojnosti?¹³ Ali imajo nacionalni akterji sploh pravico prenesti določene pristojnosti na EU, oz. kje se ta pravica konča, da suverena država še ohrani svoj značaj in da vladavini ljudstva ni odvzet vsakršen pomen?¹⁴

Vsa ta vprašanja, ki so eksplozivna že sama po sebi, so se vse od konca naftne krize 70-ih let odvijala v relativno dobrih ekonomskih razmerah. Zahodnoevropske države so uživale blagostanje, izšle pa so tudi kot idejne zmagovalke, saj se je berlinski zid porušil le na sovjetsko stran, ki je tako šla v pozabo zgodovine. V valu optimizma, sicer skaljenem z jugoslovansko morijo, so se Uniji pridružile nove, prej nevtralne države, osnovana pa je bila tudi monetarna unija in z njo skupna valuta. V zraku pa so visele že nove širitve na vzhod, ki so se v neprecedenčnem obsegu zgodile v letih 2004 in 2007. Vse te dogodke je spremljal še pogodbeni stampedo, v katerem so stare države članice hitele s postavljanjem novih pravil za prišleke. Vse skupaj pa se je izteklo v Pogodbo o Ustavi za Evropo, ki naj bi na celovit način in za dlje časa podala odgovor na zgoraj opredeljena žgoča vprašanja integracije.¹⁵ Toda, ker sta njen sprejem zavrnila dve ustanovni državi EU, Nizozemska in (spet) Francija, so se odprta vprašanja še bolj zaostrila, institucionalna struktura in narava projekta pa sta se zamajali.¹⁶ Odgovor je prišel z Lizbonsko pogodbo, ki je na utečen in preizkušen način poiskala kompromisno rešitev.¹⁷ In ko se je zdelo, da je evropskih viharjev konec, je prišla finančna kriza, ki v svoji

¹¹ Več, Matej Avbelj, *Pravo Evropske unije in nacionalna sodišča*, Pravnik, letn. 63, št. 4/6, 2008, str. 225–239.

¹² Več, Matej Avbelj, *Can the New European Constitution Remedy the EU »Democratic Deficit«?* (EUMAP, 2005), <http://www.eumap.org/journal/features/2005/demodef/avbelj>.

¹³ To je ključno vprašanje, ki si ga zastavlja zlasti, a ne samo, nemško Zvezno ustavno sodišče vse od Maastrichtske sodbe dalje. Glej, Julio Baquero Cruz, 'The Legacy of Maastricht-Urteil and the Pluralist Movement', (2008) 4 *European Law Journal*, str. 389 in naslednje, tudi Matej Avbelj, *EU Constitutional Swan Song*, in Pinterič et al (ured.), *Global Instability Reflections*, (Vega, Ljubljana, 2009), str. 131–147.

¹⁴ Glej zlasti t. i. Lizbonsko sodbo nemškega Zveznega ustavnega sodišča, BVerfG, 2 BvE 2/08, 30.6.2009, Absatz-Nr. (1–421), http://www.bverfg.de/entscheidungen/es20090630_2bve000208en.html.

¹⁵ Matej Avbelj, *Questioning EU Constitutionalisms*, *German Law Journal*, Vol. 9, št. 1, 2008, str. 10.

¹⁶ Prav tam, str. 10.

¹⁷ Matej Avbelj, *Pogodbeni (pre)boj na evropskem vrhu*, PP, *Prav. praksa* (Ljubl.), 5. jul. 2007, leto 26, št. 26, str. 14–16.

sedanji ekonomski obliki grozi, da bo potopila sam evro, ali vsaj posamezne države članice.

Ta kratek oris evropskih kriznih stanj naj služi zgolj v potrditev uvodne teze, da je Evropa produkt kriz, da na njih temelji, da jih potrebuje, kot vsak živ sistem, za svoje preživetje, ter da, kar je najbolj pomembno, tudi sama in njene članice vseskozi skrbijo, da kriz ne zmanjka in da jih ne bo zmanjkalo. Razlog za to je v specifični naravi evropske integracije. Ta ni ne država, ne mednarodna organizacija, temveč zaseda vmesni prostor med njima.¹⁸ Prostor, ki ga poznamo iz zgodnejše zgodovine razvoja ZDA, za katerega je značilno, da je po eni strani nadvse prekaren, po drugi strani pa najbolj interesno in vrednostno inkluziven.¹⁹ Evropska Unija namreč želi doseči nekaj, kar se z monistične državne perspektive, na katero smo konceptualno zgodovinsko navajeni, ko merimo družbeno-politično dogajanje okoli nas, zdi nemogoče. EU želi ohraniti države članice in hkrati zgraditi močno supranacionalno entiteto, ki bi nastopala v svoji funkciji in funkciji ohranitev, marsikdaj konfliktnih, interesov držav članic. EU torej želi dobesedno in zares doseči enotnost v razlikah.²⁰ S tega vidika jo lahko ocenjujemo kot zametek prve post-moderne politične skupnosti.²¹

Ali se bo zares razvila v tej smeri, pa je še velika neznanka. Kot rečeno, je ustavna oblika zveze suverenih držav in supranacionalne unije zelo krhka in prekarna. Ali bo zmogla odgovoriti na sodobne izzive, ki odkazujejo na vzpon azijskih velesil, držav, ki niso zavezane pridobitvam moderne demokratične in pravne države? Pri čemer se še posebej poraja vprašanje ekonomske ter varnostne in obrambne vzdržnosti. Ali lahko evropski model, ki ni en sam, temveč jih je več, uspešno tekmuje v novi globalni danosti z BRIC državami na eni strani ter s t. i. trgi, ki jih vodi le maksimizacija finančnih interesov, na drugi? Marsikdo je prepričan, da v sedanji obliki, upošteva tudi in predvsem demografske razmere, Evropa tempu, ki ji ga vse bolj diktirajo drugi, ne bo uspela slediti.

¹⁸ Matej Avbelj, *Theory of European Union*, *European Law Review*, (v tisku, december 2011), tudi Murray, Forsyth, *Unions of States* (Leicester University Press, 1981); Christoph Schönberger, *Die Europäische Union als Bund, Zugleich ein Beitrag zur Verabschiedung des Staatenbund-Bundesstat-Schemas*, *Archiv des öffentlichen Rechts*, št. 125 (2005), str. 81–120; Sergio Fabbrini, *Compound Democracies* (Oxford University Press, 2007); Olivier Beaud, *Theorie de la Federation* (PUF, 2009); Andrew, Glencross, *What Makes the EU Viable?* (Palgrave Macmillan, 2009), Robert Schütze, *From Dual to Cooperative Federalism* (Oxford University Press, 2009).

¹⁹ Matej Avbelj, *Theory of European Union*, *European Law Review* (v tisku, december 2011).

²⁰ T. i. »unity in diversity« je eden od motov Evropske unije.

²¹ Neil Walker nekoliko drugače govori o prvi postdržavni tvorbi, glej na primer Neil Walker, *The Past and Future of the European Constitution* (OUP, v tisku).

3. Iskanje slovenske in evropske poti naprej

Kako torej iz slovenske in evropske krize? Na videz se zdi odgovor na slovenski del krize bolj preprost. Toda le ob predpostavki, ki si jo lahko dovolimo v prvem koraku, da je Slovenija avtarkična dežela, izolirana od zunanjih vplivov. Ko bi bilo temu tako, bi za celostno revitalizacijo Slovenije morali zgolj odpraviti tri zgoraj omenjene poglavitne vzroke obstoječe krize. Vzpostaviti bi morali temelje liberalne misli, na tej osnovi izgraditi elite z integriteto, ki bi okrepile trenutno vsestransko podhranjene institucije države. Poudarek je, seveda, na besedici zgolj, ki v sebi v resnici nosi hudičevski napor. Trije vzroki za obstoj slovenske krize – s tem pa tudi njihovo odpravljanje – so namreč med seboj strukturalno povezani, ne samo tako, da odsotnost enega od njih negativno vpliva na druga dva, temveč tako, da je vsak predpostavka drugega, s tem pa tudi delujoče ali nedelujoče celote. Z drugimi besedami, liberalna misel, elite z integriteto in močne institucije so lahko vpete v močno začaran negativni krog, ali pa tvorijo virtuozi krog uspeha. A ko se krog enkrat vrti, sploh če je kurs v negativni smeri, je vrtenje zelo težko presekati, ker je le-to samogonilno.

Čarobne formule za nenadno in hkrati trajno odpravo slovenske krize ni. Ključ se namreč skriva v ljudeh. Močne institucije, napolnjene z elitami z integriteto, ki bodo gojile pristno liberalno miselnost, so namreč odvisne od ljudi. Če bodo posamezniki ponotranjili vrednote integritete, če jih bo k temu spodbujala družba kot sistem, si gre izboljšanja v najboljšem primeru obetati na srednji, morda pa šele na dolgi rok. Meritornost, integriteta, stabilnost posameznikov in institucij so evolucijski koncepti, za katere je potreben čas, trdna volja in ustrezna, kot bi rekli nekateri, družbena »klima«. Klima, ki spodbuja k meritornosti, integriteti in stabilnosti. Kljub neizbežno (pre)dolgi časovni perspektivi izboljšanja celokupne slovenske stvarnosti pa ne gre obupavati. Nasprotno, treba je identificirati točko nič, s pomočjo katere in na kateri se lahko začne preboj. Ta točka se imenuje izobraževanje.²²

Začetek konca slovenskih kriz se skriva v izobraževalnem sistemu. Ta mora – v sociološkem smislu – ustvariti take državljane in družbo, kot jih predvideva naša ustava. Torej: svobodnega in pokončnega posameznika, ki bo živel v pluralni družbi. Za plu-

²² Več: M. Avbelj, Omrtvičena ustava, <http://www.ius-software.si/DnevneVsebine/Kolumna.aspx?Id=68528>.

ralno družbo pa potrebujemo kakovosten pluralen izobraževalni prostor. To je tak, ki je odprt za čim širši krog epistemoloških skupnosti kot ustvarjalcev prvovrstnega znanja in čim širši krog uporabnikov – beri študentov, kot učečih se in znanja željnih posameznikov. Pozivi k nasprotnemu so dokaz samo-ohranitvenega korporativističnega protekcionizma, katerega usoda je dolgoročno neizbežna. V tistem delu, v katerem pa so pozivi naperjeni k pripiranju vrat za bodoče študente v izogib t. i. pomasovljanju izobraževanja, pa so ti najmanj neokusni. Pluralen izobraževalni sistem z množico epistemoloških skupnosti, ki so v medsebojni tekmi za večjo kakovost, ter s čim večjim številom študentov, kot realizacija socialnega ideala dejanskih enakih možnosti, pa ni le vrednostna preferenca avtorja tega prispevka, ampak tisto, kar vsakokratni oblasti nalaga slovenska ustava. V njegovi odsotnosti bodo ustava in njeni imperativi še naprej, tako kot doslej, ostali omrtvičena črka na papirju,²³ slovenska družba pa bo vztrajala pri nadaljnjem betoniranju že tako ali tako predobro utrjenih temeljev svoje krize.

Reševanje slovenske krize bo tako dolgotrajno, kar nas, kot rečeno, ne odvezuje od takojšnjega ukrepanja, njegov uspeh pa ni gotov, še posebej ker Slovenija ni avtarkična država, pa če si nekateri to še tako želijo ali vsaj domišljajo. Vpeti smo tako v evropske kot širše globalizacijske okvire, ki nam, pogosto popolnoma neodvisno od nas in celo ob naši popolni nevednosti, določajo vsakdan. Slovenska država je vpeta v koncentrične kroge prava,²⁴ politike in onkraj-državnih vzvodov moči, ki jih je treba ob reševanju krize vzeti še kako resno, saj bosta le ustrezno soočenje in ravnanje z njimi garant naše prosperitetne prihodnosti.

Prvi in zaenkrat še najpomembnejši izmed koncentričnih krogov, ki po prepričanju nekaterih vpliva že kar na 80 % nacionalni pravnih pravil,²⁵ ki urejajo naše vsakodnevno življenje in ravnanje, je Evropska unija. Za rešitev slednje iz njene krize vse številčnejši ponujajo idejo Združenih držav Evrope (ZDE). Ta bi, seveda, najbolj ustrezala ekonomskim krogom. Ti želijo varnost, predvidljivost, čim manj ovir, čim večjo enotnost in enovitost. Vse, kar

²³ Prav tam.

²⁴ Matej Avbelj, Koncentrični krogi prava, <http://www.ius-software.si/DnevneVsebine/Kolumna.aspx?Id=73495>.

²⁵ Najbolj znan je citat Jacquesa Delorsa, predsednika Evropske komisije med leti 1985–1995, ki je dejal: »In ten years, 80% of the laws on the economy and social policy will be passed at a European not the national level.«

trgom stoji na poti, kar lahko ovira pretok kapitala in storitev, je nebodigatreba, ki ga velja odstraniti. Zato finančne trge zanimajo evro-obveznice, ki bi bile tako varne, kot je varno najuspešnejše evropsko gospodarstvo. Evropa bi se zato morala skriti pod nemški dežnik, ki bi ga upravljala Evropska komisija, naslanjajoč se še na nekatere, seveda velike države članice. To, kot poudarjajo nekateri, ne bi bil dosežek in napredek le v ekonomskem smislu, temveč bi nasploh prispevalo k boljšemu obrambnemu, varnostnemu položaju Evropske unije, za katero je državna forma tudi največji garant demokratične ureditve.²⁶ Morebitne skrbi malih držav in narodov, da bi se v ZDE izgubili, so ob vseh teh argumentih v prid ZDE povsem neutemeljene. Sploh pa, male države, tokrat pa res ne, ne smejo zamuditi priložnosti ostati tiho.²⁷

Nasprotno ta prispevek zastopa stališče, ki ni naklonjeno ZDE. Prepričani smo, da je ideja ZDE nevzdržna že po konceptualni plati. Sam koncept pa je zastarel in to dokazuje, pravzaprav docela ironično, ideal, po katerem se zgleduje. Združene države Amerike, ki, kljub temu, da so federalna država, trpijo zelo podobno krizo, ki so jo, ne pozabimo, zakrivile prav one same. To kaže, da državna forma sama po sebi ni odgovor na vse težave, pri čemer ne gre pozabiti niti ovir, ki bi utegnile stati na poti njenega nastanka. V ameriškem primeru je bila za nastanek države slednjič potrebna državljanska vojna, ki je na silo skrpala skupaj federalno unijo, ki jo še danes – nekdanj bolj, nekdanj manj uspešno – poskušajo krhati ali vsaj razrahljati določene zvezne države, pa tudi Vrhovno sodišče.²⁸ Poleg tega ZDA temeljijo na ideji talilnega lonca. Ta je sprva stalil avtohtono prebivalstvo, niti najmanj ne na prostovoljni osnovi, kasneje pa še prišleke, ki jim je uspelo zaživeti ameriški sen in so s tem bolje izpolnili svoja življenja, kot bi jih doma. Ta sanjava dimenzija ZDA, polna vere in upanja, bi bila vredna posnemanja tudi v vse bolj anemični in letargični Evropi, a na povsem drugačnem temelju.

To pa je temelj, ki leži v idejnem jedru Unije: ohranitev in ohranjanje razlik v kontekstu delujoče, funkcionalne celote. Evropa,

²⁶ Glej, na primer, Glyn Morgan, *The Idea of European Superstate* (Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2005).

²⁷ Kot je ob neki drugi priložnosti dejal francoski predsednik Jacques Chirac.

²⁸ Tu gre za t. i. Rehnquistovo doktrino novega federalizma, s katero je Vrhovno sodišče vsaj v določenem delu zajezilo vse širše pristojnosti zveznih oblasti, ki so se krepile vse od New Deala dalje. Glej, na primer, posebno izdajo *Publius: The Journal of Federalism*, *The Rehnquist Court's Federalism Decisions*, 2010–2011.

kontinent, ki je dal življenje civilizaciji,²⁹ je to storila prav zaradi izjemne koncentracije različnosti na tako majhnem prostoru. Iz razlik, konfliktov in nemira, ki ga te ustvarjajo, pa raste napredek. Ko barka mirno pluje, ni potrebe po razbijanju glave z novimi modeli upravljanja. Tedaj zaspimo v samozadostnosti, iz katere nas vrže kriza, katere rešitev pa ni v prevzemu zastarelega modela državnosti, ki se prav danes sam kaže kot nedelujoč. ZDE so tako preveč preprosta in hkrati preveč zapletena ter zato dejansko neizvedljiva rešitev. Evropska unija potrebuje več in boljše, a ne iz nabora rešitev državnega mišljenjskega okvira.

Rešitev Evropske unije prav tako niso, kot je ponovno postalo del konvencionalne miselnosti, nekakšni super voditelji s karizmo, ki naj bi jih Evropa v preteklosti imela, sedaj pa se sooča z voditeljskim primanjkljajem. Tovrstni pozivi so odraz neke romantičirane historičnosti in imajo malo opraviti z realnostjo, če pa bi jih prignali do njihovega (ne)logičnega zaključka, bi utegnili biti celo nevarni. Hrepenenje po čudežni vodji, odrešitelju, tako vsaj uči zgodovina, se ni nikdar preveč dobro končalo. Take vodje delajo čudeže največkrat le zato, ker na izrazito težka vprašanja, ki jih poraja kriza, ponujajo zelo preproste odgovore, obarvane z učinkovitostjo in tako vsečne družbeni večini, ki se njihove nevarnosti zave šele, ko je že prepozno: tako zanje, še bolj pa za izolirane družbene manjšine, ki so po naravi stvari cokla na poti učinkovitosti.

Evropa zato ne potrebuje voditelja, pač pa soočenje z resnico, ki je ta, da v trenutni sestavi, sploh pa v luči morebitnih novih širitev na jug in vzhod, ne bo več mogoče napredovanje integracije s hkratno enako vključenostjo vseh držav članic. Evropska unija mora resno razmisliti o Evropi več hitrosti: o konceptu, kjer se nekateri integrirajo hitreje, drugi pa počasneje, ob predpostavki, da obstaja pri vseh privrženost k nekemu jedru evropskih pristojnosti in evropskemu projektu kot takemu.³⁰ To zadnje – privrženost evropskemu projektu kot takemu, ne glede na njegove konkretne izpeljanke, pa je ključno. Brez njega ne le da nobene variabilne integracije nimajo smisla, brez njega pač ni Evropske unije. Zato je prvi korak, ki bi ga Evropa morala storiti, odkriti, obnoviti in

²⁹ To je parafraza prvega in kasneje zavrženega osnutka preambule k Ustavi EU, ki je poudarjal, da je Evropa celina, ki je nosilec civilizacije.

³⁰ Tu gre za t. i. normativni duh pluralizma, kjer mora obstajati sočasna in hkratna pripravljenost za ohranjanje razlik in pripadnost evropski ideji kot taki. Več glej: Matej Avbelj, *Theory of European Bund* (PhD Thesis, European University Institute, Florence, 2009).

poudariti to privrženost. V naslednjem koraku pa se bo morala odločiti, kako odgovoriti na globalne izzive in kdo bo pri tem v prvi, kdo v drugi in kdo v tretji bojni vrsti integracije.

Globalni izzivi, s katerimi se soočamo danes, so namreč neprecedenčni. Na globalni ravni imamo opraviti z vse več akterji, ki niso države, pa imajo pogosto enako ali celo večjo moč od držav. Omenita velja vsaj dva tipa igralcev. Na eni strani so že dobro znane transnacionalne korporacije (TNC). Te ne kreirajo le svojih od držav neodvisnih pravil, t. i. globalnega *lex mercatoria*, temveč v stanju skorajda neomejene gibljivosti kapitala diktirajo državam, kakšne zakone naj sprejmejo, če jih želijo obdržati na svojem ozemlju in z njimi delovna mesta ter davke. V marsikateri državi zlasti t. i. tretjega sveta so korporacije kar država v državi, tako da je država odvisna od korporacije in ne obratno. Poleg korporacij, katerih moč izvira neposredno iz kapitala, pa imamo danes v globalnem merilu opraviti še s pojavom t. i. globalnih regulatorjev. To so spet od držav neodvisni akterji, agencije, zasebna neprofitna združenja, cehovske strokovne in druge specializirane entitete, ki ustvarjajo pravila za globalno regulacijo navadno ekonomsko pomembnih dejavnosti. Mednje na primer sodijo regulatorji interneta (ICANN),³¹ bančnih standardov (Baselski odbor),³² svetovna anti-dopinška agencija (WADA)³³ in nenazadnje svetovne bonitetne agencije. Te zadnje, t. i. the Big Three, igrajo še posebej pomembno vlogo v aktualnem obdobju ekonomske krize in v svojem primežu držijo prav vse države sveta, vključno z Združenimi državami in EU kot zvezo evropskih držav.

Ta ugotovitev, kot smo zapisali na nekem drugem mestu, kaže na srhljivo hitrost sprememb.³⁴ Še pred manj kot desetimi leti je bila glavna skrb svetovnih akademskih, pa tudi političnih krogov, ameriški unilateralizem. Amerika je bila ocenjena kot hegemon, edina resnična sila na svetu, ki se je tako tudi vedla. Večina razprav je bila usmerjena v vprašanje, kako to hegemoničnost omejiti, da se zagotovi uravnotežen razvoj mednarodnih odnosov in mednarodnega prava. Vprašanje se je razrešilo samo od sebe tako, da je Amerika na pragu leta 2012 skorajda administrativno bankrotirala, popoln šok in suvereno ponižanje pa je doživela z znižanjem

³¹ Glej več: <http://www.icann.org/>.

³² Glej več: <http://www.bis.org/bcbs/>.

³³ Glej več: <http://www.wada-ama.org/>.

³⁴ Matej Avbelj, Srhljiva hitrost sprememb, <http://www.ius-software.si/DnevneVsebine/Kolumna.aspx?Id=70709>.

bonitetnega ratinga s strani zgoraj omenjenih bonitetnih agencij. Iz časov hegemonstva smo pristali v trpki dobi varčevanja in pomanjkanja, kjer nekdanjemu hegemonu na vratu visi mlinski kamen bonitetnih agencij, katerih edino, a nadvse močno orožje je zaupanje, ki ga uživajo v očeh finančnih trgov.

Podobna zgodba se odvija z našo Evropsko unijo, ki dan za dnem krčevito brani evro, a zaenkrat brez odmevnejšega uspeha, saj se prav vsaka od rešitev spotakne na ponovnem znižanju ratinga ene ali več od t. i. perifernih držav. Pri vsem tem glavno vlogo igrajo famozni trgi, ki določajo višino obrestnih mer za državne obveznice, pri tem pa jim odločilne smernice podajajo omenjene bonitetne agencije. Te kot povsem zasebni akterji ocenjujejo kreditno sposobnost držav, njihove ocene pa se pretvarjajo v ceno, ki jo morajo države, posledično pa tudi banke, vezane na ta državna gospodarstva, plačevati za izposojanje denarja. Kadar morajo različne države enega in istega evrskega območja plačevati različne cene za izposojanje denarja na svetovnih finančnih trgih, tako da en grški evro lahko kupi mnogo manj kot nemški, od skupne valute ne ostane drugega kot le skupno ime.

Kaj storiti? Predlaganih rešitev je bilo več. Eno izmed njih smo že omenili: uvedba evroobveznic, ki bi pomenile, da se vse države evro območja zadolžujejo na svetovnih trgih po enaki ceni. Rešitev, ki se zdi na prvi pogled privlačna, je v resnici tako nepravična kot ekonomsko pogubna. Nepravična je zato, ker bi se vse države skrile pod okrilje gospodarsko najboljše, ne glede na svoj gospodarski peformans, to pa bi v ekonomskem smislu delovalo skrajno nestimulativno za izboljšavo obstoječega slabega stanja nekaterih gospodarstev in bi še bolj spodbujalo že tako ali tako preveč uveljavljeno neodgovorno ravnanje. Druga rešitev je ustanovitev večjega števila bonitetnih agencij, pa ne samo zato, ker so vse obstoječe locirane v ZDA in se ob njih poraja sum pristranskosti, temveč tudi zato, da se razbije monopol obstoječih treh velikih in spodbudi trge k bolj reflektiranemu sprejemanju njihovih ocen. S tem bi okrepili tudi pritisk v smeri večje odgovornosti teh agencij ter transparentnosti njihovega dela.

S tem problem evropske dolžniške krize še ne bi bil rešen, enako pa velja za ekonomsko krizo celotnega zahodnega sveta. Za njeno resnično odpravo bi bil potreben celovit pristop, ki bi na eni strani zadeval etičnost ravnanja posameznikov in institucij, njihovo večjo podvrženost regulaciji ter odgovoren vzajemen in

hkraten pristop vseh najpomembnejših svetovnih gospodarskih velesil. Kljub pregovornim težavam kolektivnega ravnanja, ki izvira iz težnje po free-ridingu, bo spoznanje prej ali slej eno samo in upajmo, da nanj ne bo treba čakati do napada vesoljcev.³⁵ V globalnem svetu so ekonomski dogodki in akterji med seboj tako tesno prepleteni, da kriza enega igralca pomeni dobre obete tudi za krizo drugega in obratno. Z drugimi, bolj nazornimi, besedami, Kitajski v resnici ne moreta biti v interesu ekonomsko šibki EU ter ZDA, pa čeprav bo na njun račun okrepila svojo politično geostrateško težo, zakaj njuna ekonomska šibkost neizbežno pomeni tudi manj povpraševanja po kitajskih produktih, ki posledično lahko tudi Kitajsko privede v to isto ekonomsko krizo. Ko pa je v krizi ves svet, potem se je iz začaranega kroga res težko prebiti.

Slovenija in Evropska unija se potemtakem soočata vsaka s svojimi, specifičnimi lokalnimi izzivi, ki so vse bolj globalni; kakor tudi z globalnimi izzivi, ki so vse bolj lokalni. Rešitve je mogoče najti le v sinhroniziranem hkratnem ravnanju na obeh ravneh, kar ni vselej mogoče niti po tehnični, kaj šele po politični plati. To pa ni razlog za obup, temveč zgolj za spoznanje, da nobena rešitev iz krize ne bo popolna, še manj pa trajna. Vselej pa obstajajo rešitve, ki so slabše in boljše. Ta esej je imel namen prispevati k tem zadnjim.

³⁵To je napol zares, napol v šali kot rešitev omenjal svetovno znani ameriški ekonomist Paul Krugman, glej: <http://www.youtube.com/watch?v=E1Fzsz7oVaA>.